

УДК 94 : [314.74 : 061.2] (342.72/.73) «1970/1980»
DOI: [https://doi.org/10.33782/eminak2020.3\(31\).454](https://doi.org/10.33782/eminak2020.3(31).454)

ДІЯЛЬНІСТЬ КОМІСІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ СВІТОВОГО КОНГРЕСУ ВІЛЬНИХ УКРАЇНЦІВ (1970-1980-ТІ РОКИ)

Руслан Сіромський

Львівський національний університет імені Івана Франка (Львів, Україна)

e-mail: sir.ruslan@yahoo.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6744-6379>

На основі архівних документів та опублікованих спогадів проаналізовано діяльність Комісії прав людини Світового Конгресу Вільних Українців (СКВУ), спрямовану на привернення уваги до порушення прав людини в Українській РСР у 1970-х – 1980-х роках. З цієї метою простежено причини утворення цієї структурної одиниці СКВУ, її склад і напрямки роботи. Встановлено, що основні зусилля Комісії прав людини були спрямовані на інформування світової громадськості про факти недотримання прав людини в УРСР шляхом публікації відповідних матеріалів, організації масових заходів (маніфестацій, прес-конференцій), скеровування звернень до міжнародних правозахисних організацій та державних діячів країн Заходу з проханнями встати на захист переслідуваних українських дисидентів.

Ключові слова: права людини, Комісія прав людини, дисиденти, Українська РСР, Канада

Восени 1967 р., після тривалих погоджень і підготовки, у Нью-Йорку відбувся I-й Світовий конгрес вільних українців (далі – СКВУ), в якому взяли участь понад тисяча делегатів, які репрезентували громадські організації українців у країнах їхнього поселення. Першим президентом Конгресу обрали о. Василя Кушніра (1893-1979) – очільника Комітету українців Канади. Головні завдання СКВУ були викладені у Статуті організації та полягали в координуванні дій українців у вільному світі, плеканні української національної ідентичності тощо. В установчому документі Конгресу, зокрема, йшлося: «1. Усіма нашими силами й засобами, в рамках законів країн нашого поселення, допомагати українському народові в його змаганнях до волі й незалежності і народоправної Української Держави; 2. Вживати всіх потрібних заходів, щоб для тих справедливих змагань українському народу здобути прихильність і допомогу народів і урядів країн наших поселень»¹. Поряд із цими ключовими завданнями особливе місце відводилося намірам «змагатися за здійснення прав українського народу згідно з Універсальною декларацією прав людини (Загальною декларацією прав людини 1948 р. – *Авт.*)»². Цей напрямок роботи незабаром перетворився на важливу складову діяльності СКВУ.

Мета статті – проаналізувати діяльність Комісії прав людини СКВУ, спрямовану на привернення уваги світової громадськості до порушень прав людини в Українській РСР у 1970-х – 1980-х роках.

Огляд досліджень. Окремих аспектів порушеної у статті проблеми у своїх до-

¹ Перший Світовий Конгрес Вільних Українців – визначна подія 1967 року // Календар-альманах «Нового шляху» на 1968 рік. Вінніпег-Торонто, 1967. С. 155.

² Центральний державний архів зарубіжної україніки (ЦДАЗУ). Ф. 36. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 159.

слідженнях торкалися Юрій Недужко (правозахисна діяльність української діаспори)³ та Руслан Сіромський (участь представників української громади Канади у міжнародних форумах, на яких розглядалися питання прав людини)⁴. Опрацьовані нами архівні матеріали з фондів Центрального державного архіву зарубіжної україніки (ЦДАЗУ), Галузевого державного архіву Міністерства закордонних справ України (ГДА МЗС), Музею-архіву українського самвидаву при Міжнародному благодійному фонді «Смолоскип» (Архів О.С. Зінкевича) та спогади безпосередніх учасників Комісії прав людини СКВУ (Христина Ісаїв, Микола Плав'юк, Осип Зінкевич)⁵ дозволяють цілісно розкрити її діяльність.

Виклад основного матеріалу. Скликання першого Світового Конгресу Вільних Українців (СКВУ) збіглося у часі з пишними святкуваннями в Радянському Союзі 50-річчя більшовицького перевороту і розцінювалася радянським керівництвом і Комітетом державної безпеки (КДБ) як «акт ідеологічної диверсії проти Радянського Союзу»⁶. Перший секретар Посольства СРСР у Канаді Володимир Мартиненко не без стурбованості констатував, що «ключові посади Президії перебувають у руках канадських націоналістів: президент В. Кушнір, заступник президента І. Сирник, генеральний секретар М. Плав'юк...»⁷. До того всього радянську сторону бентежила і моральна підтримка СКВУ з боку чільних урядовців і політиків країн Заходу, зокрема Канади. Так, виступаючи на I-му Конгресі, колишній прем'єр-міністр цієї країни Джон Діфенбейкер наголосив: «Цей конгрес дає можливість по новому осмислити сутність російського колоніалізму і зосередити увагу всіх вільних людей в світі на тому, що СРСР позбавив свободи український народ й інші поневолені нації»⁸.

Оскільки в західній ліберальній традиції національні (колективні) права трактувались похідними від індивідуальних, це й визначило першочергову увагу до порушення фундаментальних прав і свобод людини в Українській РСР. Відтак, порушенням прав людини у підрадянській Україні СКВУ присвячував помітну увагу, створивши для цього спеціальну комісію, покликану займатися цією проблематикою. Ідея утворення Комісії прав людини СКВУ виникла внаслідок необхідності координації роботи на Міжнародній конференції ООН у Тегерані (квітень-травень

³ Недужко Ю. Українська діаспора в процесі відновлення державної незалежності України (середина 40-х – початок 90-х років ХХ століття). Луцьк: ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2009. 620 с.

⁴ Сіромський Р. Українські репрезентації на Міжнародній конференції з прав людини у Тегерані 1968 р. // Педагогічна думка. 2017. № 1. С. 14-19; Сіромський Р. Мадридська конференція країн-учасниць НБСЄ (1980-1983 рр.): позиція Канади щодо порушення прав людини в Українській РСР // State Security in the Contemporary World / Ed. by Olga Wasiuta, Janusz Falecki, Danuta Kaźmierczak. Instytut Nauk o Bezpieczeństwu, Uniwersytet Pedagogiczne im. KEN w Krakowie. Kraków: Wydawnictwo Drukarnia Styl Anna Dura, 2019. P. 84-104.

⁵ Ісаїв Х. Переговори на захист прав людини і дисидентів в епоху Советів. Спогади. Пер. з англ. Київ: Гамазин, 2016. 328 с.; Микола Плав'юк: Україна – життя моє. Т. 2. Особисто причетний. Вибрані статті, промови, інтерв'ю. Упорядники І. Білолипецька, О. Веремійчук, В. Ляхоцький, В. Чижко. Київ: Видавництво ім. Олени Теліги, 2002. 608 с.; Зінкевич О. Щоденник 1948-1949, 1967-1968, 1971-1976. Київ: «Смолоскип», 2016. 504 с.

⁶ Із директиви голови КДБ при РМ УРСР начальникам управлінь КДБ про посилення боротьби з організаціями українських емігрантів, 24 листопада 1967 р. // Влада УРСР і закордонні українці (1950–1980-ті рр.). Упорядник Василь Даниленко. Київ: «Смолоскип», 2017. С. 151.

⁷ Галузевий державний архів Міністерства закордонних справ України (далі – ГДА МЗС). Ф. 1. Оп. 2. Спр. 1824. Арк. 21.

⁸ ГДА МЗС. Ф. 1. Оп. 2. Спр. 1824. Арк. 21.

1968 р.), присвяченій 20-річчю підписання Загальної декларації прав людини.

Перед учасниками цієї конференції тоді постали завдання: 1) простежити прогрес у здійсненні принципів дотримання прав людини, починаючи з часу ухвалення Загальної декларації 1948 р.; 2) оцінити ефективність використовуваних ООН методів у сфері захисту прав людини, особливо щодо ліквідації усіх форм расової дискримінації та практики апартеїду; 3) сформулювати програму дій у рамках відзначення 1968 р. як Міжнародного року прав людини⁹. Українська громадськість у країнах Заходу розцінила це як «добру нагоду» привернути увагу світової спільноти до систематичних порушень прав людини в Українській РСР, з чим назагал упоралася¹⁰. Один із організаторів СКВУ, голова Українського Національного Об'єднання у Канаді Микола Плав'юк (1927-2012) констатував: «Починаючи з цієї гуманітарної акції в обороні переслідуваних одиниць ми мусимо доказати, що елементарні людські права мусять бути хоронені всім свободолюбним людством! Жодні кордони не можуть бути перепорою для свободи людини! Не потребуємо доказувати, що навіть малі успіхи на тому відтинку в обороні української людини сьогодні є запорукою свободи українського народу завтра!»¹¹.

Як відзначала у своїх спогадах правозахисниця Христина Ісаїв, біля витоків Комісії прав людини стояли три представники делегації СКВУ в Тегерані: о. Василь Кушнір (президент СКВУ), доктор Михайло Сосновський (редактор газети «Свобода» у США) та сенатор Павло Юзик з Канади (голова прес-служби СКВУ). Вони запропонували створити спеціальний комітет задля «складання документації та надання інформації міжнародним організаціям, що займаються питаннями прав людини»¹². Відтак Пресову й інформаційну комісію СКВУ розділили на Інформаційний комітет і Комітет прав людини, який у січні 1972 р. перетворили на повноцінну Комісію прав людини з постійним місцем осідку у Торонто (2118-A Bloor St. W., Ontario, Canada). Її головою обрали канадського сенатора українського походження Павла Юзика, заступником Йосипа Лисогора, а секретарем Михайла Сосновського. Метою Комісії став збір матеріалів про порушення прав людини в Україні, задля проведення інформаційної та правозахисної діяльності на міжнародній арені. Ці матеріали також передавали чільним американським і канадським політикам, надсилали до Комісії прав людини ООН, міжнародних правозахисних організацій¹³.

Наповнення діяльності Комісії прав людини реальним змістом громадський діяч Осип Зінкевич пов'язував з іменем канадського сенатора українського походження Павла (Поля) Юзика (1913-1986)¹⁴. За рекомендацією останнього ексектива СКВУ виділила у 1972 р. Комісії прав людини скромний бюджет і затвердила попередні принципи її роботи. Сенатор також зініціював створення Міжнародного комітету захисту прав людини, який очолив колишній канадський прем'єр Дж. Діфенбейкер, котрий старався залучати до роботи впливових західних політи-

⁹ Resolutions adopted by the General Assembly during its Twentieth Session, September 21 – December 22, 1965. United Nations Official Records: Twentieth Session. Supplement No. 14 (A/6014). New York, 1966. P. 44.

¹⁰ Сіромський Р. Українські репрезентації... С. 18.

¹¹ Плав'юк М. Листопад – місяць СКВУ // Микола Плав'юк: Україна – життя моє. Т. 2. Особисто причетний. Вибрані статті, промови, інтерв'ю. Упорядники І. Білолипецька, О. Веремійчук, В. Ляхоцький, В. Чижко. Київ: Видавництво ім. Олени Теліги, 2002. С. 205-206.

¹² Ісаїв Х. Переговори на захист прав людини і дисидентів в епоху Советів... С. 54.

¹³ Архів О.С. Зінкевича. 31. ЛМ. Листування, матеріали. Сенатор Павло Юзик, листування, без арк.

¹⁴ Зінкевич О. Щоденник 1948-1949, 1967-1968, 1971-1976. Київ: «Смолоскип», 2016. С. 423.

ків¹⁵. Однак рік по тому П. Юзик констатував, що «плани, які викладено, лише частково реалізовані через невідповідність засобів»¹⁶ (малий бюджет, відсутність окремого офісу та професійного персоналу). На пленарному засіданні СКВУ у листопаді 1973 р. у Торонто повноваження Комісії прав людини несподівано не поновили, що змусило П. Юзика подати у відставку.

Переформатування Комісії прав людини відбулося наприкінці 1974 р. Її головою знову обрали сенатора П. Юзика, заступниками – Олександрю Ковальську та Андрія Бандеру, секретарем – Миколу Мороза. До роботи Комісії також долучилися Михайло Сосновський, Мирослав Прокоп, Осип Зінкевич, Святослав Фостун, Ірина Пеленська¹⁷. На засіданні 31 січня 1975 р. Президія СКВУ доручила Комісії прав людини «висвітлювати стан в Україні з перспективи прав людини, яка є елементарною складовою частиною суспільності і нації. Без прав людини немає можливості існування яких-небудь інших прав»¹⁸.

У своїй діяльності Комісія прав людини СКВУ задекларувала неприйнятність допомоги від режимів, які регулярно порушували базові права людини, а її кінцевою метою визначалося звільнення всіх політичних в'язнів і забезпечення їхніх прав. Члени Комісії займалися збором інформації про ув'язнених українських дисидентів, документували факти репресій в УРСР, оприлюднювали матеріали про інакодумців та їхню діяльність. Комісія заходила встановити зв'язки з міжнародними правозахисними організаціями (*Amnesty International, Freedom House*), розпочала співпрацю з усіма українськими діаспорними організаціями, координувала проведення правозахисних акцій по всьому світу¹⁹. Порівняно з 1972 р., після переформатування завдання Комісії прав людини розширилися, що можна вважати наслідком протиборства між тими, хто вважав першочерговим боротьбу за індивідуальні права і тими, хто ратував за національні права. Звідси і компроміс, який полягав у захисті не тільки «поодиноких осіб...», але й всієї української нації, як історично-духовної цілості»²⁰.

Задля ефективнішої роботи на міжнародній арені влітку 1975 р. було відкрито спеціальний офіс Комісії прав людини у Нью-Йорку, очолюваний Андрієм Семотюком. З метою отримання доступу до матеріалів прес-служби ООН він отримав акредитацію від канадської пресової агенції²¹. Того року було підготовлено пресовий комунікат у справі ув'язнених дисидентів в УРСР і вислано до англomовних періодичних видань. Крім того, сенатор П. Юзик, як представник канадської делегації на конференцію країн НАТО, відвідав Лондон, де обговорив потребу публікації самвидавного «Українського вісника» англійською мовою. На тій конференції канадський представник порушив, з-поміж іншого, питання необхідності звільнення з ув'язнення історика Валентина Мороза, заклик до чого скерували радянському керівництву²².

¹⁵ Комісія прав людини секретаріату СКВУ // Другий світовий конгрес вільних українців. Матеріали – Rapport – Transacciones – Kongressberichte. Торонто; Нью-Йорк; Лондон: Harmony Printing Limited, 1986. С. 151.

¹⁶ Ісаїв Х. Переговори на захист прав людини і дисидентів в епоху Советів... С. 55.

¹⁷ ЦДАЗУ. Ф. 36. Оп. 1. Спр. 37. Арк. 9.

¹⁸ ЦДАЗУ. Ф. 36. Оп. 1. Спр. 37. Арк. 16.

¹⁹ Ісаїв Х. Переговори на захист прав людини і дисидентів в епоху Советів... С. 304-305.

²⁰ Недужко Ю. Українська діаспора... С. 241.

²¹ Ісаїв Х. Переговори на захист прав людини і дисидентів в епоху Советів... С. 55.

²² ЦДАЗУ. Ф. 36. Оп. 1. Спр. 37. Арк. 13.

На знак солідарності з українськими політв'язнями у Радянському Союзі Комісія прав людини запропонувала практикувати відзначення 12 січня «дня солідарності з українськими політв'язнями». Традиційно, багато заходів відбувалося 10 грудня – у день прийняття Загальної декларації прав людини. Комісія прав людини СКВУ перманентно займалася друком буклетів про порушення прав людини в УРСР і налагодила у цьому напрямку співпрацю з видавництвом «Смолоскип» (Балтимор, США), керівник якого Осип Зінкевич (1925-2017) був також членом комісії. Наприклад, з фондів Комісії прав людини було виділено 2 тис. дол. на друк інформаційних матеріалів про судочинство в УРСР, справи Валентина Мороза, Ніни Строкатої, Юрія Шухевича, Ірини Стасів-Калинець, Ігоря Калинця, Святослава Караванського²³. Меморандуми з тисячами підписів і закликами звільнити політв'язнів у Радянському Союзі були також скеровані в ООН, органам влади країн Заходу. П. Юзик провів особисті зустрічі з очільником Комісії прав людини ООН М. Шрайбером, послом Канади в ООН С. Реєм та іншими посадовцями стосовно необхідності вжиття заходів щодо звільнення засуджених українських дисидентів²⁴.

Започаткований Народою з безпеки і співробітництва в Європі (НБСЕ) 1975 р. гельсінський процес створив більші можливості для лобювання питання про захист прав людини в УРСР перед політиками США і Канади. Створена у Києві для моніторингу дотримання положень Заключного акту НБСЕ Українська Гельсінська Група (УГГ) делегувала Комісії прав людини право виступати від її імені на Заході, що додало Комісії більшої ваги у перемовинах з урядовими колами та громадськими організаціями. Невдовзі виникло і Закордонне представництво УГГ на чолі з генералом Петром Григоренком, з яким Комісія налагодила тісну співпрацю²⁵. Як констатувала Х. Ісаїв, «ми змогли просунутись від демонстрацій протесту до царини розробки пропозицій і забезпечення залучення наших пропозицій до вимог урядів Заходу, що вели переговори»²⁶.

Комісія прав людини СКВУ 24 липня 1978 р. виступила із закликом у справі засудженого дисидента, члена УГГ Левка Лук'яненка, в якому йшлося: «Спільним зусиллям домагаймося, щоб уряди країн Західного світу вимагали звільнення невинно засуджених діячів руху спротиву в СРСР. Хай до загально відомих прізвищ Гінзбурґа й Щаранського будуть долучені прізвища Лук'яненка та інших членів Української Громадської Групи, бо їм, так як Гінзбурґові й Щаранському, належить свобода і змога виходу з советської тюрми»²⁷. Окремого листа з вимогою звільнити Л. Лук'яненка, за підписом сенатора П. Юзика, у липні 1978 р. Комісія скерувала Генеральному секретареві ЦК КПРС Леоніду Брежнєву²⁸. І хоч подібні звернення, як правило, залишалися без відповіді, сам факт привернення уваги до долі того чи іншого дисидента, надавали їм моральну підтримку. На більший успіх можна було чекати від звернень до очільників країн Заходу. У той самий час листи із закликами посприяти звільненню Л. Лук'яненка було надіслано президентові США Джиммі Картеру та прем'єр-міністру Канади П'єру Елліоту Трюдо²⁹.

²³ Архів О.С. Зінкевича. 31. ЛМ. Листування, матеріали. Сенатор Павло Юзик, листування, без арк.

²⁴ Недужко Ю. Українська діаспора... С. 253.

²⁵ ЦДАЗУ. Ф. 36. Оп. 1. Спр. 38. Арк. 15.

²⁶ Ісаїв Х. Переговори на захист прав людини і дисидентів в епоху Советів... С. 307.

²⁷ ЦДАЗУ. Ф. 36. Оп. 1. Спр. 37. Арк. 107.

²⁸ ЦДАЗУ. Ф. 36. Оп. 1. Спр. 43. Арк. 56.

²⁹ ЦДАЗУ. Ф. 36. Оп. 1. Спр. 43. Арк. 57.

Упродовж 22-24 листопада 1978 р. під головуванням сенатора П. Юзика відбулася конференція Комісії прав людини СКВУ у Нью-Йорку. В ній взяли участь представники комітетів із захисту політв'язнів в УРСР з Австралії, Аргентини, Західної Європи, Канади і США. На зустріч були запрошені українські дисиденти, які опинилися на Заході, зокрема Петро Григоренко, Леонід Плющ і Надія Світлична. Конференція відбулася у три сесії: на першій – заслухано звіти 19-ти делегатів, на другій – обговорено стан з правами людини в УРСР протягом 1975-1978 рр. (наприклад, виступ проф. Костянтина Савчука «Радянська інтерпретація міжнародних норм відносно прав людини та їх застосування у праві, судочинстві та адміністративній практиці»), на третій – обговорено плани на майбутнє. Серед пріоритетів Комісія прав людини СКВУ визначено: 1) посилення координації між громадськими організаціями в діаспорі, які працюють в сфері захисту прав людини; 2) співпраця з правозахисними організаціями з Радянського Союзу; 3) накопичення документальних підтверджень фактів порушення прав людини в УРСР; 4) лобювання українського питання перед політиками країн Заходу тощо³⁰. Комісія констатувала: «Під універсальним гаслом боротьби за права людини, змагання України за свободу знайшли широкий і позитивний відгук у вільному світі, поглибили можливості конкретної співпраці з іншими визвольними і правозахисними рухами в ССРСР та сприяли політичній мобілізації широких кіл української спільноти в діаспорі. Оборона прав людини в Україні повинна залишатися одною з основних платформ діяльності СКВУ на зовнішньому відтинку»³¹.

Попри заявлені завдання, у своїй діяльності Комісія стикалася з низкою проблем, зокрема з недофінансуванням. Для ефективнішої роботи Комісія прав людини претендувала на 30% суми від загального бюджету СКВУ, що диктувалося реальними потребами. Наприклад, гостро поставало питання сприяння еміграції до країн Заходу дисидентів, які зреклися радянського громадянства (або були його позбавлені), а також забезпечення їх правовою та матеріальною підтримкою. Цей тягар довгий час перекладався на крайові репрезентації українців у діаспорі, тоді як Комісія прав людини залишала за собою лише координаційну роль. Необхідним завданням залишалось вдосконалення збору та друку матеріалів, які засвідчували порушення прав людини в УРСР. У цьому напрямку пропонувалася щорічно видавати збірник документів «Советські порушення прав людини в Україні»³².

Наприкінці 1970-х років діяльність Комісії прав людини стала динамічнішою. Так, лише за 1979 р. Комісія провела 12 засідань у Торонто (практично щомісяця). У той час її активними учасниками були Олександра Ковальська (заступниця голови Комісії), Ірина Тимошенко, Микола Мороз (секретар Комісії), Андрій Бандера, Ярослав Білак (наступник П. Юзика на посаді голови Комісії), Богдан Боцюрків, Андрій Веретельник, Осип Зінкевич, Христина Ісаїв, Денис Квітковський, Микола Ліповецький, Мирослав Прокоп, Святомир Фостун, Богдан Футала, Уляна Целевич, Антон Яремович та інші³³.

Саме у 1979 р. Комісія прав людини СКВУ запланувала публікацію книги «Гельсінська угода й советські порушення прав людини в Україні від 1975 до 1980 рр.». Задум полягав у намаганні видати збірку документів і наукових статей до початку

³⁰ ЦДАЗУ. Ф. 36. Оп. 1. Спр. 38. Арк. 10-11.

³¹ ЦДАЗУ. Ф. 36. Оп. 1. Спр. 38. Арк. 12.

³² ЦДАЗУ. Ф. 36. Оп. 1. Спр. 38. Арк. 12.

³³ Недужко Ю. Українська діаспора... С. 240-241.

Мадридської оглядової конференції країн-учасниць НБСЕ³⁴. Зрештою, книгу опублікували за редакцією Марка Царинника під назвою – «Україна і Гельсінський договір: порушення прав людини радянським урядом» (англійською мовою). До неї увійшло дев'ять статей – як західних спеціалістів у сфері прав людини, так і колишніх українських політв'язнів (Петра Григоренка, Надії Світличної, Айше Сейтмуратової, Раїси Мороз, Ніни Строкатої), сім копій найважливіших документів, списки ув'язнених за політичну та релігійну діяльність упродовж останніх п'яти років і вибрана бібліографія праць, присвячена захисту прав людини в Україні³⁵.

У своєму зверненні до учасників Мадридської оглядової конференції НБСЕ (1980-1983) Комісія прав людини СКВУ закликала розслідувати факти недотримання Радянським Союзом фундаментальних прав і свобод людини, наголошуючи на зневазі міжнародних зобов'язань з боку СРСР³⁶. Загалом, на Комісію прав людини покладалася координаційна роль у Мадриді, чим займалася Х. Ісаїв. Бюро СКВУ в Іспанії спрямувало свою роботу на встановлення контактів з делегаціями країн-учасниць конференції, засобами масової інформації, співпрацю з радянськими дисидентами у Мадриді, інформування місій міжнародних організацій та урядів країн Заходу про систематичні порушення прав людини³⁷. Водночас сенатор П. Юзик організував 29 вересня 1981 р. у приміщенні Сенату в Оттаві змістовну зустріч делегації поневолених народів з амбасадором Л. Роджерсом – головою канадської делегації на конференції у Мадриді³⁸.

Досвід Мадридської конференції НБСЕ підтвердив потребу в систематизованій, вивірній і повній інформації про ситуацію з правами людини у Радянському Союзі. Зважаючи на це, з 1982 р. Комісія прав людини СКВУ систематично видавала комунікати з оглядом порушень прав людини за залізною завісою, які розсилала урядовцям США, Канади й інших західних держав. Наприклад, того ж 1982 р. Комісія надіслала два комунікати: перший стосувався захисту конкретних осіб (Юрій Шухевич, Василь Січко, Мирослав Симчич, Павло Кампов, Микола Плахотнюк, Михайло Горинь, Василь Спиненко, Василь Овсієнко, Ярослав Лесів, Оксана Мешко й ін.), другий описував методи радянського правосуддя і підміну «політичних» статей відверто кримінальними. Крім того, Комісія ініціювала так би мовити «точкові акції», де в центрі уваги був конкретний дисидент. Так, сенатор П. Юзик разом з головою Канадської парламентської Гельсінської групи Джессі Фліс вислали листа до Івано-Франківського обласного відділу Міністерства внутрішніх справ з вимогою дозволити емігрувати хворому о. Василеві Романюку з родиною³⁹ (еміграції вдалося домогтись лише у період горбачовської перебудови).

Своєю діяльністю Комісія прав людини СКВУ заслужила певну довіру серед державних кіл США та Канади, свідченням чого стали запрошення її представників на різноманітні слухання, що стосувалися прав людини. Наприклад, згадувана вже Х. Ісаїв (виконавчий директор Комісії з 1980 р.) брала участь у слуханнях щодо порушення прав людини в СРСР, які проводилися парламентськими та урядовими комісіями США і Канади: «Права культурного розвитку і збереження культурних

³⁴ ЦДАЗУ. Ф. 36. Оп. 1. Спр. 38. Арк. 37.

³⁵ ЦДАЗУ. Ф. 36. Оп. 1. Спр. 39. Арк. 36.

³⁶ ЦДАЗУ. Ф. 36. Оп. 1. Спр. 39. Арк. 37.

³⁷ Сіромський Р. Мадридська конференція країн-учасниць НБСЕ... Р. 89.

³⁸ Ibid. Р. 97.

³⁹ ЦДАЗУ. Ф. 36. Оп. 1. Спр. 39. Арк. 98.

пам'яток» (Оттава, 1984 р.), «Права людини у Східній Європі» (Оттава, 1985 р.), «Майбутнє Гельсінського процесу» (Вашингтон, 1985 р.), «Обмеження мистецької культури в СРСР» (Вашингтон, 1985), «Права людини і Гельсінський процес у Східній Європі і СРСР» (Вашингтон, 1986 р.) і т.д.⁴⁰ Подібні заходи дозволяли не тільки безпосередньо донести необхідну інформацію, але й долучитися до формування політики цих держав стосовно Радянського Союзу.

Висновки. В українській діаспорі вистачало ініціатив, спрямованих на привернення уваги світової громадськості до проблеми порушення прав людини в Українській РСР, однак не було жодної спеціалізованої структури, щоб координувати такі акції. І тільки зі створенням Світового Конгресу Вільних Українців у його рамках започатковано діяльність Комісії прав людини, діяльність якої була спрямована на привернення уваги світової громадськості до систематичних порушень прав людини в Українській РСР. Правозахисна діяльність Комісії полягала у публікаціях інформативних матеріалів про порушення прав людини в УРСР, зверненнях до міжнародних організацій і чільних західних політиків із закликами втрутитися у захист переслідуваних інакодумців у СРСР. І хоча така діяльність була не завжди ефективною, це створювало тиск на радянський уряд й актуалізувало питання долі українських дисидентів на міжнародній арені.

REFERENCES

- Bilolypetska, I. (Comp.)** (2002). *Mykola Plaviuk: Ukraina – zhyttia moie*. T. 2. Osobysto prychetnyi. Vybrani statii, promovy, intervju [Mykola Plavyuk: Ukraine is my life. T. 2. Personally involved. Selected articles, speeches, interviews]. Kyiv [in Ukrainian].
- Danylenko, V. (Comp.)** (2017). *Vlada URSR i zakordonni ukraintsi (1950-1980-ti rr.)* [USSR authorities and Ukrainians abroad (1950-1980)]. Kyiv [in Ukrainian].
- Isaiw, Kh.** (2016). *Perehovory na zakhyst prav liudyny i dysydyntiv v epokhu Sovietiv. Spohady* [Negotiating for the protection of Human Rights and Dissidents during the Soviet Era. Memoirs]. Kyiv [in Ukrainian].
- Neduzhko, Yu.** (2009). *Ukrainska diaspora v protsesi vidnovlennia derzhavnoi nezalezhnosti Ukrainy (sередyna 1940-kh – pochatok 90-kh rokiv XX stolittia)* [The Ukrainian diaspora in the process of restoring the state independence of Ukraine (mid-1940s – early 90s of the XXth century)]. Lutsk [in Ukrainian].
- Siromskyy, R.** (2017). *Ukrainski reprezentatsii na Mizhnarodnii konferentsii z prav liudyny u Teherani 1968 r.* [Ukrainian representations at the International conference on human rights in Tehran 1968]. *Pedahohichna dumka*, 1, 14-19 [in Ukrainian].
- Siromskyy, R.** (2019). *Madrydska konferentsiia krain-uchasnyts NBSle (1980-1983 rr.): pozytsiia Kanady shchodo porushennia prav liudyny v Ukrainiskii RSR* [Madrid Conference for Security and Cooperation in Europe (1980-1983): Canada's position on human rights violations in the Ukrainian SSR]. In **Wasiuta, O., Falecki, J. & Kaźmierczak, D. (Eds.)**. *State Security in the Contemporary World*. Kraków, P. 84-104 [in Ukrainian].
- Zinkevych, O.** (2016). *Shchodennyk 1948-1949, 1967-1968, 1971-1976* [Diary 1948-1949, 1967-1968, 1971-1976]. Kyiv [in Ukrainian].

⁴⁰ Недужко Ю. Українська діаспора... С. 448.

Ruslan Siromskyi

(Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine)

e-mail: sir.ruslan@yahoo.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6744-6379>

**Activities of the Commission on Human Rights
of the World Congress of Free Ukrainians (1970-1980)**

The goal of the paper is to analyze the activities of the Commission on Human Rights of the World Congress of Free Ukrainians (WCFU), aimed at drawing the attention of the world community to human rights violations in the Ukrainian SSR in the 1970s – 1980s.

The scientific novelty of the study is that on the basis of archival documents and published memoirs the activity of the Commission of the Human Rights of the WCFU is fully highlighted, and the main directions of its activity are determined.

After the establishment of the WCFU, the problem of human rights violations in the Ukrainian SSR took a prominent place in its activities. The idea of creating a special Commission on Human Rights arose during the International Conference under the auspices of the United Nations in Tehran in 1968, dedicated to the 20th anniversary of the Universal Declaration of Human Rights adoption. As a result, a Commission on Human Rights was established in 1972 to coordinate human rights activities within the framework of the WCFU and for many years it was headed by Canadian senator of Ukrainian descent Pavlo Yuzyk. In general, Ukrainian community in Canada has played a key role in the Commission's activities, which was determined in particular by the place of its permanent residence in Toronto.

The main efforts of the Commission on Human Rights were aimed at informing the world community about the facts of human rights violations in the Ukrainian SSR by publishing relevant materials in English, French, and other languages, organizing mass events (demonstrations, press conferences), sending appeals to international human rights organizations and statesmen of Western states with requests to defend the persecuted Ukrainian dissidents. Campaigns to protect Ukrainian dissident prisoners, the members of Ukrainian Public Group to Promote the Implementation of the Helsinki Accords, were among the taken measures. During the Helsinki Process, the work of the Commission on Human Rights gained a new impetus, and its representatives took part in the Review Meetings of the Conference on Security and Cooperation in Europe (CSCE). The experience of these conferences confirmed the need for systematic, verified, and complete information on the human rights situation in the Soviet Union. With this in mind, the WCFU's Human Rights Commission began periodically issuing notifications reviewing human rights violations behind the Iron Curtain and sent them to Western government officials. Through its actions, the WCFU Commission on Human Rights contributed to the constant pressure of the world community on the Soviet leadership because of its systematic human rights violations.

Keywords: human rights, Commission on Human Rights, dissidents, Ukrainian SSR, Canada

Надійшла до редакції / Received: 09.07.2020

Схвалено до друку / Accepted: 25.09.2020